

nucleaire afschrikking, holocaust of terrorisme die nochtans ook weer de gehele actuele politieke wijsbegeerte hebben getekend.

Natuurlijk is het een dooddoener om alleen maar te wijzen op zekere lacunes in een werk; geen enkel boek is volledig. Toch lijkt me hier kritiek op zijn plaats, precies omdat de auteur de opzet heeft de grote ontwikkelingslijnen van de geschiedenis van het politieke denken in kaart te brengen. Het lijkt me dan ook aan te raden *Macht en Principe* aan te vullen met de lectuur van het historische werk van Raoul C. van Caenegem, *Over Koningen en Bureaucraten, oorsprong en ontwikkeling van de hedendaagse staatsinstellingen* (1980, 2e druk) waarmee het overigens vele probleemstellingen deelt, evenals met de lectuur van het overzichtswerk van H. van Gunsteren en G. Lock over *Politieke Theorieën* (1977).

Ik heb gewezen op enkele lacunes en 'blinde vlekken' in De Clercq's studie. Maar dit wil geenszins afbreuk doen aan het feit dat het om een indrukwekkende studie gaat die ongetwijfeld haar weg zal vinden bij een ruimer publiek dan zijn studenten. Want dit boek heeft daar recht op.

Koen RAES

* * *

CULTUURWETENSCHAP

K. van Berkel, *Renaissance der cultuurwetenschap*. Leiden. Martinus Nijhoff/Vereniging voor Onderwijs, Kunst en Wetenschap, 1986. VI-138 p. ISBN 90 6890032 3.

Een 'renaissance der cultuurwetenschap', zo betitelt K. van Berkel, medewerker bij de afdeling Cultuurwetenschappen van de Open Universiteit te Heerlen, de stille revolutie in wat men vroeger de alfa-wetenschappen noemde. Die revolutie valt volgens hem samen met de afzwakking van gespecialiseerde vakopleidingen en met de opkomst van meer generalistische en geïntegreerde letterenstudies, die tevoren gescheiden disciplines als geschiedenis, de kunstvakken, filosofie, godsdienstwetenschappen en de culturele antropologie omspannen. In dit uitermate leesbaar boekje vraagt hij naar de legitimatie van deze ontwikkeling: zijn er inhoudelijke argumenten om de vakken die tot de cultuurwetenschappen worden gerekend, met één en dezelfde term aan te duiden? Anders geformuleerd: is het wetenschappelijk gezien zinvol om te streven naar een integratie van verschillende vakgebieden tot iets wat dan 'cultuurwetenschap' heet?

Daarbij keert hij terug naar de oorsprong van het begrip 'cultuurwetenschappen', meer bepaald naar het ideeëngoed van neo-kantianen als Windelband en vooral Rickert. Deze laatste schreef in 1899 het 'eerste cultuurwetenschappelijk manifest', *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, waarin hij de specificiteit van de cultuurwetenschappen aanduidde door hun individualiserende en op waarden betrokken karakter bloot te leggen. Naast deze vakfilosofen ontwikkelden ook historici en kunsthistorici rond 1900 een theorie van de cultuurwetenschappen. Voor Warburg lag de essentie van de cultuurwetenschappelijke

methode in de generaliserende en psychologische studie van kunsthistorische ontwikkelingen in hun algemene cultuurhistorische context. Maar zowel de Rickert- als de Warburg-traditie kregen het door de toenemende specialisatie (ook in geschiedenis en kunstgeschiedenis) en door het prestigeverlies van de studie van cultuurfenomenen in het sociaal-wetenschappelijk klimaat van de naoorlogse periode bijzonder moeilijk. Het tij schijnt nu echter gekeerd: de oprichting van interdisciplinaire werkgroepen, de herwaardering van de individualiserende aanpak en de opbloei van de interesse voor de culturele dimensie van de geschiedenis lijken even zoveel manifestaties van de renaissance der cultuurwetenschap.

Intussen, zo moet Van Berkel constateren, kan Rickerts cultuurbegrip niet meer als leidinggevend concept in de hedendaagse cultuurwetenschappen fungeren. De historische demografie, de sociale en de mentaliteitsgeschiedenis, de studie van de 'volkscultuur', maar vooral de culturele antropologie noodzaken tot een verruiming van het cultuurbegrip: het oude normatieve en elitaire cultuurbegrip moet plaats maken voor een breder en descriptief concept. 'Cultuur als de vormgeving van het bestaan', zo kan het resultaat van dit onomkeerbaar proces worden samengevat. Door de stringente band tussen dit verruimingsproces en de (gehistoriseerde) culturele antropologie heeft deze laatste discipline zich tegelijk ontwikkeld van een marginale wetenschap (de oude ethnografie) tot één van de kernvakken van de cultuurwetenschap.

De verruiming van het cultuurbegrip heeft echter ook bijgedragen tot de groei van het heteroog karakter van de nu wel erg ver dragende cultuurwetenschap. De vraag of haar onderscheiden afdelingen door de hechte band van een gemene methode kunnen worden samengehouden, dringt zich dan ook op. De meest bevoorrechte kandidaat lijkt de door Dilthey ontwikkelde hermeneutiek te zijn, maar dan wel in een meer moderne vorm. De verschillende cultuurwetenschappen streven immers niet meer naar een psychologiserend 'zich inleven' in de te beschrijven fenomenen. Het gemeenschappelijke van de hedendaagse cultuurwetenschappen bestaat erin dat zij de (boven-individuele) cultuur opvatten als een tekst die moet worden geïnterpreteerd. In de antropologie hebben met name Boas, Malinowski en meer recent Geertz erop gewezen dat niet het uiterlijke gedrag, maar wel de betekenis van het gedrag hun studieobject vormt. Cultuur als tekst: in die zin kan de hermeneutiek als de geëigende methode van de cultuurwetenschappen worden beschouwd.

Maar zó eenvoudig liggen de zaken ook voor Van Berkel niet. De hermeneutiek kan immers niet voldoende rekenschap geven van de door historici geconstrueerde concepten als 'Maniërisme', die bepaalde verbanden in de geschiedenis aanwijzen en die door de historische actors als zodanig niet worden gevoeld. Daarom acht Van Berkel het beter het bindend element tussen de diverse cultuurwetenschappen niet zozeer in de hermeneutiek, dan wel in de cultuurgeschiedenis te zoeken: niet de methode van het *Verstehen*, maar wel de historische invalshoek is de samenbindende factor tussen de cultuurwetenschappen. Zoals voor Romein de geschiedenis de bindsteen tussen alle wetenschappen is, is voor Van Berkel de totalitaire en relativiserende cultuurgeschiedenis het net waaronder alle cultuurwetenschappen kunnen worden gevangen. Het studieobject bij uitstek wordt dan 'de levensstijl van een samenleving'. Om alle metafysische smetten (het spook van Hegel!) te vermijden, kan de cultuurwetenschap zich in de praktijk echter best beperken tot meer afgebakende onderwer-

pen als een stadsgeschiedenis, waaraan zowel historici, antropologen als sociologen kunnen meewerken, of een biografie.

De problemen, die het arrangement van de gebeurtenissen in een biografie meebrengt, leiden Van Berkel tot enkele slotbeschouwingen over het statuut van de taal in de cultuurwetenschappen. Daarbij gaat het niet zozeer om de door White en Geertz gestelde vraag naar de literaire en retorische procédés in het werk van historici en antropologen. Huizinga toonde reeds in 1905 aan dat het literaire (esthetische) bestanddeel niet louter een ornament, maar wel een essentiële component van het historisch onderzoek is. En meer recent heeft Ankersmit erop gewezen dat de eigenheid van de geschiedschrijving in de constructie van een narratio bestaat. Minder technisch: in de compositie van een 'verhaal'. Huizinga's historische beelden en Ankersmits narratieve substanties dragen niet alleen een metaforisch karakter: het zijn ook integrerende begrippen (*colligatory concepts*), en dus bij uitstek voor de cultuurwetenschappen geschikt. Gecombineerd met de charmes van Huizinga's historische sensatie, het direct contact met het verleden, kunnen narratieve begrippen als 'Herfsttij der Middeleeuwen' of 'de Koude Oorlog' de cultuurwetenschap uiteindelijk een specifieke identiteit verlenen.

Van Berkels 'Renaissance der cultuurwetenschap' is gelukkig geen catechismus der cultuurwetenschappen geworden. In alle bescheidenheid zoekt de auteur naar een zinnige verantwoording voor een discipline, die tenslotte nog maar in het stadium van het 'werk in uitvoering' verkeert. Het boek is een overzicht in kort bestek van verwezenlijkingen, maar vooral van mogelijkheden en problemen. Voor elke student in de cultuurgeschiedenis of -filosofie kan het oriënterend werken.

Jo TOLLEBEEK
(aspirant N.F.W.O.)

* * *

BIJTENDE KRITIEK

Decimus Junius Juvenalis, *De satiren*. Baarn, Ambo & Amsterdam, Athenaeum-Polak & van Gennep (verdeling in Vlaanderen : Schoten, Westland), 1984, 244 blz., 650 Bfr. ISBN 90 263 0669 5.

Juvenalis, een Romeinse auteur van wie men niet veel weet, tenzij dat hij op het einde van de eerste en in het begin van de tweede eeuw heeft geleefd, heeft ongetwijfeld een heel partijdig beeld van zijn tijd geschetst. Zijn *Satiren*, meesterlijke dichtstukken die men haast in één ruk zou willen uitlezen, zijn in verontwaardiging geschreven: "si natura negat, facit indignatio versum qualemcumque potest..." enzovoort; "al ben ik geen dichter van nature", zo schrijft hij, "de verontwaardiging doet me schrijven". (M. d'Hane-Scheltema vertaalt wel iets vlotter: "Dus moet ik wel uit verontwaardiging – niet van nature! – gedichten, en speciaal satiren, schrijven", en veroorlooft zich wel eens vrijheden, die echter vooral de nederlandstalige lezer dienen). Ja, verontwaardiging heeft Juvenalis wel in voldoende mate gekend. Hij moet een moralist zijn geweest die de decadentie van zijn tijd niet meer kon aanzien en haar dus moest hekelen.